

P. J. Hannikainen suomalaisen kuoromusiikin edistäjänä

Olli-Jaakko Miettunen

Kirjallinen työ (5p8)

Taideyliopisto

Sibelius-Akatemia

Klassisen musiikin osasto

Kirkkomusiikin- ja urkujen aineryhmä

Kuopion yksikkö

2018

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO.....	2
2 P. J. Hannikaisen elämä.....	4
2.1 Lapsuus.....	4
2.2 Opiskeluvuodet Jyväskylässä.....	5
2.3 Yliopistoelämää Helsingissä.....	7
2.4 Yliopiston musiikkielämää, harrastuksia sekä maisteriksi valmistuminen.....	8
2.4.1 Opettajantyöt Helsingissä.....	9
2.4.2 Opettajantyöt Jyväskylän seminaarissa.....	10
2.5 Rakastuminen ja perhe-elämää.....	11
2.6 Viimeiset vuodet.....	12
3 P. J. Hannikaisen sävellystuotanto.....	14
3.1 Aikakauden vaikutus P. J. Hannikaisen sävellyksiin.....	14
3.2 Hannikaisen sävellystuotannon kapea-alaisuus.....	14
3.3.1 Hannikaisen koululaulut.....	15
3.3.2 Hannikaisen hengelliset laulut.....	16
4 Suomalaisen kuorolaulun vaiheet.....	18
4.1 Yksiäänisestä kirkkolaulusta <i>Piae cantiones</i> – sävelmiin.....	18
4.2 Ensimmäisten kuorojen synty.....	18
4.3 Kuorolaulua edistävätkä tekijät.....	19
4.3.1 Pacius suomalaisen kuoromusiikin kehittäjänä.....	19
4.3.2 Erik August Hagfors, suomenkielisen kuorolaulun isä.....	21
4.3.3 Kuorolaulun leviäminen kansan pariin.....	21
4.4 Helmikuun manifesti kuorolaulun herättäjänä.....	22

4.4.1 <i>Karjalaisten laulu</i> Sibeliuksen arvioitavana	23
4.5 Laulava vallankumous.....	23
4.6 Kuorolaulusta koko kansan harrastus.....	24
4.6.1 Laulujuhlat	24
4.6.2 Hoosiannakuorosta kirkkokuoroksi	25
4.6.3 Kuoroharrastus vakiintuu kansan keskuudessa	26
5 P.J.Hannikainen kuorolaulun parissa	27
5.1 Hannikaisen kuoroinnostuksen herääminen - Ylioppilaskunnan laulajien perustaminen.....	27
5.1.2 Ylioppilaskunnan laulajat suomen kielen vakiinnuttajana	28
5.1.3 Ylioppilaskunnan laulajien alkuvaikeudet	30
5.1.4 Hannikainen jättää Ylioppilaskunnan laulajat	30
5.2 Jyväskylän seminaarin kuorotoiminta	31
5.2.1 Hannikaisen johtamat kuorot Jyväskylän seminaarissa	32
5.3 Hannikainen kuoronjohtajana	33
6 Hannikaisen merkitys suomalaiselle kuoromusiikille.....	35
7 Päätteeksi	36
8 Lähteet.....	38

1 JOHDANTO

Pietari Juhana Hannikainen, Nurmeksen Porovaarasta kotoisin oleva säveltäjä sekä musiikinopettaja, on tehnyt minuun suuren vaikutuksen kauniilla sävellyksillään sekä mieleenpainuvilla melodioillaan. Intouduin tekemään kirjallisen työni juuri Hannikaisesta, sillä hän vaikutti mielenkiintoiselta henkilöltä poikkeuksellisten taustojensa vuoksi. Tämä kirjallinen työ on jatkoa kandidaatintutkielmalleni, jonka otsikkona oli P. J. Hannikainen; melodikko, laulujen mies. Nyt laajennan kandidaatintutkielmaani ja tarkastelen Hannikaista kuoromusiikin näkökulmasta.

Käytän työssäni paljon kirjallisuutta, joka perustuu säveltäjän elämäkertoihin. Lisäksi käytän Suomen kuoromusiikin historiaan liittyvää kirjallisuutta. Mielenkiintoisin lähde oli tekemäni emeritusprofessori Reijo Pajamon haastattelu, josta sain paljon mielenkiintoisia yksityiskohtia liittyen P. J. Hannikaiseen Suomalaisen kuoromusiikin edistäjänä.

Pietari Juhana Hannikainen suomalaisuusmiehenä edisti tarmokkaasti suomenkielistä kuorolaulua sävellyksillään sekä johtamalla perustamia kuoroja. Hän oli vahvasti mukana luomassa uudenlaista suomenkielistä kuorokulttuuria 1800-luvun loppupuolella. Hannikainen, Suomen koululaulujen isä, oli säveltäjä, joka ei koskaan ole kuulunut suomalaisen musiikin kaanoniin (tarkoitan tällä suomalaisia suursäveltäjiä, kuten Sibelius, Pacius ja Merikanto). Tämä johtuu siitä, että Hannikainen ei säveltänyt aikalaisensa lailla yhtään oopperaa, sinfoniaa, eikä konserttoa. (Vainio 2005, 6.) Hannikainen sävelsi yksinkertaisia, mieleenpainuvia sekä kauniita lauluja ihmisten tarpeisiin. ”Hannikainen sävelsi sitä, mistä oli suurin puute: lastenlauluja, jotka palvelivat kansakoulun tarpeita” (Hirvonen 2009, 46).

Kirjallisessa työssäni perehdyn P. J. Hannikaisen, kenties Suomen tunnetuimpien laulujen säveltäjän, sävellysten ja elämänvaiheiden lisäksi hänen työhönsä suomalaisen kuoromusiikin hyväksi. Tutkin työssäni, mikä oli Hannikaisen asema suomalaisen kuoromusiikin parissa sekä miten hän edisti suomalaisen kuoromusiikin syntyä ja kuorotoimintaa. Käyn lyhyesti läpi myös suomalaisen kuorolaulun historiaa. Perehdyn työssäni myös Hannikaisen elämänvaiheiden lisäksi hänen säveltämiinsä lasten- ja hengellisiin lauluihin. On uskomatonta, miten niin vaatimattomista musiikillisista lähtökohdista kasvaneesta henkilöstä tuli niin merkittävä toimija suomalaisen musiikin saralla.

2 P. J. Hannikaisen elämä

2.1 Lapsuus

Pietari Juhana (Pekka Juhani) Hannikainen syntyi Eeva ja Heikki Hannikaisen viisilapsisen perheen toiseksi vanhimpana 9.12.1854 Pohjois-Karjalassa Nurmeksen Porokylässä, missä olosuhteet eivät olleet kovin suotuisat perhe-elämän kannalta. Perinnönjaosta saamallaan varoilla perhe osti 191 hehtaarin suuruisen Lehtovaaranimisen tilan, jota alkoivat viljellä, ja jonka laitumille hankittiin kotieläimiä. Tämä lapsuuden maisema kasvatti hänestä täysiverisen, loppuun saakka uskollisen karjalaisen. (Vainio 2005, 17).

Pekan isä, Heikki Hannikainen, teki elämäntyönsä maalaislukkarina, maanviljelijänä sekä useiden eri luottamustoimien hoitajana. Heikki Hannikainen sai lukkarinviran ensin Maaningasta 1843 ja myöhemmin Nurmeksesta ilman lukkarinkoulutusta. Hän oli tarinan mukaan vuodelevossa ollessaan opetellut laulamaan virsikirjan virret. Heikki Hannikainen oli innokas vastuunottaja sekä sivistynyt aikalainen, jonka kunnia-asiana oli itsensä kehittäminen sekä omien tietojen ja taitojen opettaminen muille. Heikki muiden muassa tilasi kotiinsa kaikki suomenkieliset sanomalehdet, joita perjantaina, postipäivänä, luettiin suurella hartaudella. (Vainio 2005, 14–18.) Pekka sai siis varttua sivistyneiden, yhteiskunnallisista asioista kiinnostuneiden vanhempien hoivissa. Tällä asialla lienee vaikutusta Pekan myöhempään opiskeluun sekä ammatinvalintaan.

Musiikin opetusta ei Pekka lapsena saanut. Toki musiikki oli tuttua jo Heikki-isän kanttorinviran vuoksi. Tiedetään, että Pekka Juhani oli innokas laulumies jo pienestä pitäen, kun isänsä mukana messuissa veisasi. Tietävästi ensimmäinen soitin, johon Pekka tutustui, oli sen ajan kanttorin työväline, virsikannel. Heikki Hannikainen

kehittyi virsikanteleen soittajana niin, että saattoi virsimelodian alle laulaa virren bassomelodiaa. Näin myös kaksiääninen musiikki tavoitti musikaalisen, musiikista kiinnostuneen Pekan. Virsikanteleen lisäksi Lehtovaarassa tutuksi tuli suosittu pelimannisoitin, viulu. Paikallinen pelimanni ”Immosen poika”, oli tehnyt viulullaan ja omintakeisella soittotyylillään tutuksi kepeät kansanmelodiat sekä valsstit. Kerrotaan, että lapsuudenkodissaan Pekka Juhanilla oli mahdollisuus tutustua ainakin ullakolta löytyneeseen haitariin, huiluun sekä viuluun. Kaikkia näitä soittimia hän oma-aloitteisesti opetteli soittamaan. (Vainio 2005, 21–22, 30.)

2.2 Opiskeluvuodet Jyväskylässä

Tuli aika, jolloin Pekka Juhanin oli määrä lähteä koulutielle. Isänsä poikkeuksellinen yhteiskunnallinen edistyneisyys näkyi muiden muassa siinä, että tämä halusi antaa lapsilleen parhaan saatavissa olevan koulusivistyksen. Tuohon aikaan ainoa suomenkielinen yliopistoon johtava koulu oli vuonna 1862 perustettu Jyväskylän alkeisopisto. Koska Nurmekselta Jyväskylään oli matkaa 320 kilometriä, oli Pekan muiden sisarustensa tavoin muutettava Jyväskylään asumaan. Pekan matka Jyväskylään hevoskyydillä kesti neljä vuorokautta. Perille saavuttuaan hänet kirjattiin alkeisopiston (nykyään lyseo) ensimmäiselle luokalle 1.9.1866 yhdentoista vuoden iässä. Kovin aikaisin joutuivat Hannikaisen lapset maailmalle muuttamaan, mutta koti-ikävää helpotti isosisko Iidan sekä kasvattipoika Tahvo Taskisen mukanaolo Jyväskylän arjessa. Pitkän välimatkan vuoksi lapset tulivat kotiin yleensä vain jouluna ja kesällä. (Vainio 2005, 32–24.)

Vaikka Hannikaisen lapset eivät enää vanhempiaan usein nähneetkään, pidettiin silti tiiviisti yhteyttä kirjeitse. Onneksemme suuri osa näistä kirjeistä on säilynyt.

Kirjeissään Heikki-isä kertoo Lehtovaaran kuulumisia¹, sekä lähettää rahaa lastensa henkien pitimiksi. Kovin on kalliiksi tullut viiden lapsen opintojen maksaminen. Koulunkäynti ei ollut tuohon aikaan kovinkaan helppoa, sillä opetusmenetelmät olivat kehittymättömiä ja osa oppitunneista pidettiin ruotsin kielellä opettajien ruotsinkielisen koulu- ja yliopistosivistyksen vuoksi. Ensimmäisinä kouluvuosinaan Pekka kuitenkin menestyi niin, että selvisi seuraaville luokille. (Vainio 2005, 25–28, 32.)

Ensimmäisen kerran Pekka kuuli moniäänistä musiikkia vasta 11-vuotiaana, kun juuri perustetut seminaarikuorot pitivät konserttitilaisuuksien kaltaisia laulajaisia. Toki Lehtovaarassa kuultiin muutamien soitinten soittoa sekä virrenveisuuta, mutta moniääninen musiikki oli Pekalle tuntematon asia. (Vainio 2005, 22, 29.)

P.J.Hannikaisen musiikillista taustaa tarkasteltaessa huomaa, miten hatara on hänen lapsuutensa musiikkimaailma ollut. Tältä osin hän eroaa monesta muusta säveltäjästä. Pekka muistelee ensimmäistä kertaa kuorolaulua kuullessaan seuraavalla tavalla:

”Muistan tarkoin vielä, minkä vaikutuksen minuun teki 4-ääninen laulu ensi kertaa kuullessani. Enhän ollut ennen kuullut kuin 1-äänistä virsilaulua kotikyläni kirkossa, jossa ei ollut urkujakaan, ja kun kodissani ei lapsuuteni aikana ollut muuta soitinta kuin virsikantele, en ollut koskaan kuullut sointuja ja se puoli musiikista oli niinmuodoin jäänyt minulle vieraaksi. Sentähden huomioni ensi alussa seurasi vain joka ääntä erikseen, ja kummastelin, miksi sillä tapaa lauloivat eivätkä kaikki yhteen ääneen. Pian kuitenkin jo samassa tilaisuudessa perehdyin asiaan ja aloin tajuta eri äänten yhteenkuuluvaisuutta ja niistä syntyvää sointuisuutta.” (Vainio 2005, 29).

Tämä kuulostaa uskomattomalta, kun tarkastelee säveltäjää, joka on perustanut useita suomen tunnetuimpia kuoroja, ja johtanut niitä vuosikymmenten ajan.

¹ Eräässä kirjeessään isä kirjoittaa pojalleen 'Pekulle'(P.J. Hannikaisen lempinimi, jota ainakin vanhemmat käyttivät pojastansa) seuraavasti: ”Warsa on kasvanut isoksi ja juoksentelee paraillansa pihalla, ja eikö se ole oikein ihanata kuin ikkunat ovat auki ja niin lämmin kuin kesäsydämellä – vaikka kello on 6 iltaa näyttää lämpömitta = 17 pykäl. Laiho on pellossa nyt niin kaunis ja pitkä että hevoisten on täytynyt antaa sitä syödä sillä että muutoin tulisi tähkälle ehkä paraat paikat.” (Malisto 1980, 25).

Pekan koulunkäynnissä tapahtui selkeä käänne, kun kolmen ensimmäisen opiskeluvuoden jälkeen Pekka jäi Jyväskylään opiskelemaan yksin sisarusten muuttaessa pois kaupungista. Kasvavan koti-ikävänsä lisäksi kasvattivelji Tahvo Taskinen kuoli yhtäkkiä keuhkokuumeeseen. Koulu ei enää sujunut entisellä tavalla ja numerot huononivat koulutodistuksessa. Tilanne kärjistyi kuudennella luokalla, kun Pekka kuuli opettajaltaan jäävänsä kuudennelle luokalle. Tämä oli liikaa ujolle, vetäytyvälle maalaispojalle, ja hän pyysi isältään lupaa keskeyttää koulu Jyväskylässä ja opiskella itseksensä lukion oppimäärän. Heikki-isä suostui poikansa aneluihin vastahakoisesti. Näin Pekka muutti takaisin kotiinsa Lehtovaaraan vanhojen jyväskyläläisille opiskelukavereilleen, ettei enää koskaan palaisi sille seudulle. Pekan arki jatkui opiskellessa sekä auttaessa isäänsä maataloustöissä. Ylioppilastodistuksen Pekka sai käsiinsä 21-vuotiaana keskiarvolla *cum laude approbatur*. (Vainio 2005, 33–34.)

2.3 Yliopistoelämää Helsingissä

Syksyn tullen lähti tuore ylioppilas Iida-siskonsa kanssa Helsinkiin opintojaan jatkamaan. Aluksi Pekka kirjoittautui Helsingin yliopiston filosofisen tiedekunnan fyysis-matemaattiseen osastoon. Tarkoituksenaan Pekalla oli aloittaa lääketieteen opinnot, mutta vierailu anatomian laitoksella sai hänet toisiin aatoksiin. Hän unohti lääketieteen opintohaaveet ja ryhtyi suorittamaan viiden oppiaineen luonnontieteellistä kandidaatintutkintoa. Tähän sisältyi muassa kemiaa, fysiikkaa sekä matematiikkaa. Vielä tässä vaiheessa ei Pekalla ollut selkeitä ammattihaaveita. Hän ryhtyi kuitenkin opintojaan suorittamaan nopealla tahdilla, olihan tämä asettanut tavoitteekseen valmistua maisteriksi neljässä vuodessa normaalin kuuden vuoden sijaan. Ruotsin kielellä annettu opetus ei tuottanut Pekalle ongelmia, vaan hän suoritti ensimmäiset tentit erinomaisin arvosanoin. Ensimmäisen

vuoden opinnot jäivät vaiheeseen, kun Iida-sisko sairastui joululomalla Hannikaisen kotona Lehtovaarassa. Pekka ei voinut lähteä matkaan ilman siskoaan, ja näin jäivät kevätlukukauden opinnot väliin. Kun Iida viimein parantui maaliskuun tietämällä, pääsi Pekkakin takaisin Helsinkiin. Opintoihin ei enää päässyt mukaan, mutta Pekka otti kuitenkin kaiken ilon irti: hän vietti rikasta osakuntaelämää konserteissa ja oopperoissa istuen. (Vainio 2005, 36, 38–39.)

2.4 Yliopiston musiikkielämää, harrastuksia sekä maisteriksi valmistuminen

Jo ensimmäisenä opiskelusyksenä 1875 Pekka Juhani Hannikainen liittyi yliopiston Akateemiseen orkesteriin. Hannikainen siis pääsi orkesteriin viulistiksi ilman ensimmäistäkään soittotuntia. Kaikki viulutaito oli siis itseopiskeltua. Akateeminen orkesteri oli jo tuolloin vanha ja arvossa pidetty. Helsingin Akateemista soittokuntaa johti P. J. Hannikaisen aikana Nikolainkirkon urkuri sekä kapellimestari Richard Faltin (1853–1918), laajalti arvostettu ja nimekäs auktoriteetti. Faltin lienee tyytyväinen Pekan työskentelyyn orkesterissa, sillä Pekalle myönnettiin 1878–1883 orkesterissa soittamista varten yliopiston apurahaa tunnustukseksi hänen ahkeruudestaan. (Vainio 2005, 39–41.) On kovin ihmeellistä, miten Nurmeksen maaseudulta ponnistanut, tuleva merkittävä musiikkimies, selviytyi nimekkäiden soittajien keskuudessa Akateemisessa orkesterissa. Kaiken lisäksi viulu ei ole instrumenttina mikään helposti omaksuttavissa oleva. Hyvin harvoin kuulee taitavaa itseoppinutta viulistia, niin teknisesti ja sävelpuhtaudenkin kannalta vaikeasta soittimesta on kyse. Viimeistään näitä Pekka Hannikaisen elämänvaiheita tutkiessa huomaa miehen poikkeuksellisen musiikillisen kyvykkyyden.

Viulunsoiton opinnot Pekka aloitti vasta kolmantena opiskeluvuotena, kun hän alkoi ottaa viulutunteja viikoittain Helsingin teatteriorkesterin konserttimestarilta Gustaf

Niemannilta. Soittotunnit olivat ilmeisesti tuskaisia ja vaikeita, sillä Pekka otti Niemannilta soittotunteja yhteensä vain noin neljä kertaa. Hyvän viulun Pekka osti kuitenkin Niemannilta, sillä Pekan vanha viulu, Nurmeksessa veistetty pelimannisointin, oli rajoittavana tekijänä viuluharrastuksen kehittämisessä. Pekka ei uransa aikana ottanut enää yhtään viulutuntia, vaan jatkoi viulunsoiton itseopiskelua. (Vainio 2005, 42–44.)

Pekka Juhani Hannikaisen rakkaisiin harrastuksiin kuului myös piirustus sekä runoileminen. Hannikainen runoili usein omiin sävellyksiinsä runot itse. Runoja hän julkaisi myös osakunnan omassa lehdessä, Savo-Karjalaisessa, jonka vaatimaan päätoimittajan virkaan Pekka oli valittu tämän neljäntenä opiskeluvuotena, 1879. Pekka oli nimittäin liittynyt Savo-Karjalaiseen osakuntaan, jossa taisteltiin Pekalle tärkeiden asioiden, suomalaisuuden vaalimisen sekä suomenkielisuuden, puolesta. (Vainio 2005, 49–51, 59.) Tästä kaikesta voi päätellä, kuinka tarmokas ja tehokas ajankäyttäjäksi Pekka oli. Pekan suomalaisuus näkyy hyvin hänen tarmossaan olla mukana vaikuttamassa yhteiskunnan asioihin.

Pekan opinnot viivästyivät hänen kiireisen vapaa-ajan vuoksi. Rahapula vei miehen tekemään erilaisia sivutoimia, muiden muassa pikakirjoitusta, jossa Pekka oli hyvin ansioitunut. Opintoja viivästytti myös Heikki-isän kuolema helmikuussa 1878, jonka seurauksena Pekka joutui rientämään takaisin Lehtovaaraan perheen asioita hoitamaan. (Vainio 2005, 73, 77; Malisto 1980, 93.) Koitti viimein aika, jolloin Pekka sai opintonsa päätökseen. P. J. Hannikainen promovoitiin filosofian maisteriksi toukokuussa 1882 yleisarvosanalla *clarissimus*. (Vainio 2005, 79.)

2.4.1 Opettajantyöt Helsingissä

Seuraavana syksynä vuonna 1882 Pekka sai tuntiopettajan toimen Helsingin suomalaisesta alkeisopistosta. Tuolla hän opetti alaluokille laulua, matematiikkaa

sekä suomen kieltä. Pekalla ei kuitenkaan ollut opettajan pätevyyttä, mikä ilmeisesti kiinnosti suuresti Pekkaa, sillä hän otti ensimmäisen lukuvuoden jälkeen vapaata suorittaakseen opettajan pätevyyden. Edellä mainitussa koulussa Pekka opetti vielä vuodet 1884–1887. Opettajatöiden sivussa Hannikaiselle tarjottiin musiikkikriitikon työtä Uusi Suometar -lehdestä, johon Pekka mieluusti tarttui lisätienestin sekä ilmaisten konserttilippujen toiveessa. (Vainio 2005, 79–80, 83, 106.)

2.4.2 Opettajantyöt Jyväskylän seminaarissa

Helmikuussa vuonna 1887 Hannikainen lähti hoitamaan Jyväskylän seminaariin musiikkiopettajan virkaa alun pitäen kolmeksi kuukaudeksi. Edellä mainittua virkaa hoiti tuolloin maineikas kuorokulttuurin edistäjä, silmälääkäri Erik August Hagfors, joka oli määrätty kirkon koraalikomitean jäsenenä valmistelemaan neljännen suomenkielisen virsikirjan sävelmistöä. 32-vuotiaan Hannikaisen aatteet musiikinopettajan virasta olivat ensin hyvin vaatimattomat: hän lähti virkaa hoitamaan saadakseen korjattua rahapulansa. Toisin kuitenkin kävi, sillä Hagfors piti viimeiset oppituntinsa seminaarissa keväällä 1888. Hagforsin siirryttyä sivuun lehtorin virastaan, huomasi Pekka työnsä vaativuuden. Hänellä ei nimittäin ollut lainkaan musiikkiopisto-opintoja. Hän oli saanut vain satunnaisia musiikinteorian yksityistunteja Helsingissä opiskellessaan Helsingin yliopiston musiikinopettajalta Richard Faltinilta. Toki Hannikainen oli saanut kosolti kokemusta kuoronjohdosta erityisesti mieskuoro Ylioppilaskunnan Laulajia johtaessaan. Lisäksi Pekka oli opettanut laulua ja kuorolaulua Helsingin alkeiskoulun tuntiopettajana toimiessaan. Hagfors lupasi kuitenkin auttaa nuorta, kokematon miehenalkua viransijaisuudessaan. Hagfors valvoi sekä ohjeisti henkilökohtaisesti Hannikaista hyvin pitkään, lopulta noin kuuden vuoden ajan. Muodollisen pätevyyden hankkiakseen Hannikainen uskaltautui antamaan syksyllä 1893 laulun ja soiton

lehtorin virkoihin vaaditut opetusnäytteet. Hän selviytyi opetusnäytteistä kohtalaisen hyvin, ja hänet nimitettiin vakinaisesti hoitamaan Jyväskylän seminaarin musiikinlehtorin virkaa syksyllä 1893. Toisin kuin Pekka oli Jyväskylän alkeisopistosta päästessään vannonut jättävänsä Jyväskylän taakseen loppuiäkseen, teki hän elämäntyönsä Jyväskylän seminaarin musiikinlehtorina 30 vuoden ajan, kunnes jäi virastaan eläkkeelle 62-vuotiaana. (Vainio 2005, 121–125, 131, 133.)

Jo Jyväskylävuosien alkua ajoista pitäen Pekka oli innokas työskentelemään vapaa-ajallaankin. Yksi tällaisista innostuksista oli suomenkielisen musiikkilehden *Säveleitä* perustaminen. Lehti sisälsi musiikkiaiheisia kirjoituksia sekä suomalaisen kuoromusiikin nuotteja. (Vainio 2005, 236, 242–243.)

2.5 Rakastuminen ja perhe-elämää

P. J. Hannikaisen tehtävänä oli luonnollisesti ottaa käsiinsä seminaarin laulunopetus. Vaikeaksi asian teki se, että puhdaskorvaisia sekä hyvin laulavia oppilaita oli luokassa korkeintaan neljäsosa. Koska kaikki oppilaat oli saatava kuitenkin laulamaan, perusti Hannikainen muutamille luokille niin sanotut pohjakuorot, joita johtamaan pääsi etevimmät oppilaat. Yksi tällaisen pohjakuoron johtaja oli toisen vuoden opiskelija, sievä, reipas sekä kaunisääninen hämeenlinnalainen Laura Alfhild Nikander, johon Pekka ihastui lähes ensisilmäyksellä tulenpalavasti. Asiasta teki vaikean ajan konservatiivinen tapakulttuuri: seminaarin opiskelijat eivät saaneet seurustella toisten oppilaiden, eivätkä etenkin seminaarin lehtoreiden, kanssa. Asian tullessa tietoon syksyllä 1887, Alfhild joutui eroamaan seminaarista. (Malisto 1980, 211–217.)

Kauan ei tarvinnut Allin (Alfhildin lempinimi) odottaa Pekan seuraavaa liikettä, sillä pari vihittiin avioliittoon rajun ukkosilman rummuttaessa häämarssia vuotta myöhemmin, 22.7.1888. Tämä tapahtuma vahvisti tuoreen aviomiehen valinnan sekä

perustaa pysyvä koti Jyväskylään, että valita ammatikseen lehtorin virka Jyväskylän seminaarista.

Hannikaisten perheeseen syntyi ajan mittaan yhteensä kuusi lasta, jotka ovat vanhimmasta lukien Lauri (diplomaatti, syntyi 1889), Toini (syntyi 1891), Ilmari (pianisti, syntyi 1892), Tauno (sellisti, syntyi 1896), ja Väinö (harpisti, syntyi 1900). Toini-tytär menehtyi kolmevuotiaana tuhkarokkoon, joten jäljelle jäivät viisi poikaa. Hannikaisen pojista tuli Lauria lukuun ottamatta lahjakkaita ammattimuusikoita, huolimatta siitä, että Alli-äiti toivoi pojistaan virkamiehiä. (Vainio 2005, 131, 180, 189, 197, 199.)

2.6 Viimeiset vuodet

P. J. Hannikaisen viimeiset vuodet Jyväskylän seminaarin opettajana olivat raskaita motivaation puutteen vuoksi. Erityisen raskas oli Hannikaisen viimeinen lukuvuosi 1916–1917 ennen eläkkeelle siirtymistä; vanhuuden vuoksi voimat olivat lähellä loppua kesken viimeisen virkavuoden. Hän jaksoi opettaa kuitenkin viimeisen lukuvuoden, ja keväällä 1917 pidettiin P. J. Hannikaisen juhlakonsertti, jossa seminaarin mallikoulun lapset esiintyivät opettaja Martti Korpilahden ja rouva Aino Hartmanin johdolla.

Kesän Hannikaiset viettivät tuttuun tapaan Aavarannan huvilassaan Alli-vaimon 50-vuotissyntymäpäiviä viettäen. Syksyn tullen perhe ei enää muuttanut tuttuun ja turvalliseen Jyväskylään, vaan Pekan opiskeluvuosista tuttuun Helsinkiin, Kluuvikatu 6:een. Saman vuoden jouluna 6.12.1917, vain kolme päivää ennen Hannikaisen 63-vuotissyntymäpäivää, yksi Hannikaisen elämän suurin haave toteutui Suomen julistauduttua itsenäiseksi. Tätä seurasi pian onneton vapaussota, josta Hannikainen selvisi turvallisesti. Syitä vihamielisyyteen olisi voinut esiintyä,

olihan Pekka Juhani sävellyksissä muutamia isänmaallishenkisiä lauluja, joita käytettiin jopa valkoisten taistelulauluina.

Viimeisen kesänsä Pekka vietti perheineen rakkaassa Aavarannan huvilassa vuonna 1924. Laivamatkalla kirkonkylään Pekka vilustui pahemman kerran, ja hänen vointinsa huononi nopeasti. Hän sairasti tämän kesän Aavarannassa, kunnes tuli aika lähteä kotiin Helsinkiin. Väsynyt, uupunut lehtori ja säveltäjä P. J. Hannikainen kuoli kotonaan 13.9.1924. Kuolinsyyksi todettiin myöhemmin vilustumissairauden sijaan Pekkaa aikaisemminkin vaivannut nivelreuma, joka oli jättänyt jälkensä sydämeen. Pekka Juhani siunattiin Helsingin Vanhassa kirkossa muutamia päiviä myöhemmin suuren saattoväen seuratussa hänen hautaan laskemistaan. Surujuhlassa esiintyivät Pekan ja Allin pojat sekä monet Pekan tuntemat artistit, kuten Ylioppilaskunnan laulajat.

Pekan vaimo, Alli Hannikainen sai elää vielä vuosikymmenet toimien musiikinopettajana Helsingin musiikkiopistossa sekä perustaen uusia kuoroja. Hän kuoli 12.4.1949. (Vainio 2005, 259, 264–266, 268, 270–276.)

3 P. J. Hannikaisen sävellystuotanto

3.1 Aikakauden vaikutus P. J. Hannikaisen sävellyksiin

1900-luvun alkupuolella vahvasti kansallisromanttisessa nousussa ollut Suomi tarvitsi kipeästi suomenkielistä kuorolauluaineistoa sekä koululauluja uudistuneeseen kansanoppikirjan tarpeisiin. Ennen kansallisromantiikan nousua kouluissa oli tultu toimeen pelkästään virsilaululla. Hannikainen vastasi työpanoksellaan siihen, mistä oli suurin puute; hän panosti kaikkein suurimmin juuri suomenkielisiin kuoroteoksiin sekä koululauluihin. Näin hän kykeni luomaan uuden suomalaisen kuorokulttuurin. (Vainio 2005, 279.)

Yhtenä voimakkaasti vaikuttavana tekijänä Hannikaisen sävellystarmoon lienee ollut kielitaistelu suomen ja ruotsin kielen välillä. Hannikainen oli voimakkaasti suomalaisuusmies, ja halusi taistella Suomen aseman ja suomen kielen edestä. Monet Hannikaisen sivutoimet liittyivät juuri suomen kielen aseman parantamiseen, muiden muassa Savokarjalaisen osakunnan jäsenyys sekä *Säveleitä*-lehden perustaminen.

3.2 Hannikaisen sävellystuotannon kapea-alaisuus

Hannikainen sävelsi kuoroteoksia sekä koululauluja kansan tarpeisiin. Miksi hän ei säveltänyt yhtään suurempaa teosta, esimerkiksi kantaattia tai konserttoa suurien aikaistensa tavoin, vaan tyytyi säveltämään lähes yksinomaan lauluja?

Hannikainen aloitti sävellystyönsä verrattain myöhään, vasta noin 40-vuotiaana. Lisäksi hän oli säveltäjänä täysin itseoppinut. Kerrotaan, ettei neliäänisen sekakuorosovituksen tekeminen aiheuttanut hänelle suurempia ongelmia. Lähes samalla taidolla hän olisi saattanut säveltää useita jousikvartettoja jo oman perheensä tarpeisiin. Tämä asia selittyy sillä, etteivät muut jousisoittimet olleet hänelle tuttuja viulua lukuun ottamatta. Luultavasti Hannikaisen sävellystaidot olivat sen verran puutteelliset, ettei hän saanut sävellettyä suurempia teoksia. Hän ei myöskään ollut saanut kovin vahvaa pohjaa harmoniaopin ja orkestraation aloihin, joten hän tunsi rajansa ja sävelsi taitojensa mukaan. (Vainio 2005, 278–280.) Hannikaisen sävellysten kapea-alaisuus voi hyvin johtua ajanpuutteesta: kuorojen johtaminen sekä kuoro- ja koululaulujen säveltäminen veivät lähes kaiken ajan esimerkiksi soitinmusiikkisävellyksiltä. Joitakin sävellyksiä soittimillekin löytyy esimerkiksi *Menuetto*. (Pajamon haastattelu 2017.)

Hannikaisen sävellystuotanto koostuu pääosin kuorolauluista, joita hän sävelsi yli 100 kappaletta sekä lastenlauluista. Lisäksi hän sävelsi joitakin yksinlauluja ja kamarimusiikkiluonnoksia. Onpa Hannikaisen jäämistöstä löytynyt katkelma orkesterialkusoitostakin. Huolimatta Hannikaisen itseoppineisuudesta säveltäjänä, oli hän luontainen melodikko sekä pienten muotojen luoja. Hänen teoksistaan välittyy aito musikanttisuus ja laulamisen ilo. (Lappalainen 1998.)

3.3.1 Hannikaisen koululaulut

Kerrotaan, että juuri Jyväskylän seminaarin musiikin lehtorin viranhoito innoitti Hannikaisen laajaan koulu- ja lastenlaulujen säveltämiseen. (Pajamo 2013, 126.) On siis suuri onni, että juuri Hannikainen asettui edellä mainittua virkaa hoitamaan.

Hannikaisen säveltämistä lastenlauluista useat päätyivät koululaulukirjoihin, joten hän tuli tunnetuksi koulumaailmassakin koululaulusäveltäjänä. Vaikka nykyään koululaulut ovat jääneet suurelta osin historiaan, ovat Hannikaisen säveltämät

ikivihreät koululaulut useimmille tuttuja. Ne ovat yksinkertaisia, vahvasti tekstiin sopivia sekä melodioiltaan kauniita. Muistan hyvin, kuinka minuun vaikutti lapsena syvästi Hannikaisen säveltämä koululaulut *Paimenen syyslaulu*, jossa monien Hannikaisen muiden laulujen mukaan melodia tukee loistavasti runoa, mikä tekee laulusta entistä vaikuttavamman. Hänen tunnetuimpia koululaulujaan ovat edellä mainitun lisäksi *Ikävän nyt kerron teille*, *Joulupukki*, *Mökin laittaja*, *Kas kuusen latvassa oksien alla*, ja *Karjalaisten laulu*.

Hannikainen todella mielti tarkoin laulukirjakokoelmiaan lapsen näkökulmasta. Hänen julkaisemansa laulukirjakokoelmat olivat aikansa moderneja teoksia, joista tuli hyvin suosittuja. Laulujen tuli olla aiheeltaan, sanoiltaan ja sävelmiltään sellaisia, jotka lapsi tajusi ja sai niistä tunnekokemuksia. (Pajamo 2013, 14.)

3.3.2 Hannikaisen hengelliset laulut

Hannikainen sävelsi maallisten laulujen lisäksi runsaasti myös hengellisiä lauluja, joista tunnetuimmat lienee *Pyhäaamun rauha* sekä *Suojelusenkeli*. Hengellisen musiikin tuottaminen oli tuohon aikaan kovin yleistä, olihan kristinusko merkitys kovin keskeinen maassamme. Lisäksi Hannikaisen kodissa uskonto näkyi vahvasti Heikki-isän kanttorinviran vuoksi. Kouluissa osallistuttiin aktiivisesti sunnuntain jumalanpalvelukseen, ja uskonnon merkitys korostui opetuksessa. Monista vanhemmista lastenlaulusta voikin huomata taustalla olevat arvot: koti, uskonto ja isänmaa. Myös Hannikaisen säveltämissä sekä runoilemissa lauluissa nämä asiat saattaa aistia helposti.

Edellä mainittu hengellinen laulu, *Pyhäaamun rauha*, syntyi kirkkohistorian professori Herman Råberghin lähetettyä Hannikaiselle kymmenkunta runoaa sävellettäväksi. Näistä runoista Hannikainen katsoi suomennos- ja sävellyskelpoiseksi ainoastaan yhden. Tästä runosta syntynyt laulu julkaistiin vasta Hannikaisen kuoleman jälkeen *Sirkkusen* kahdeksannessa vihkossa vuonna 1925. (Pajamo 2013, 223.) Tässä laulussa

voi myös aistia vahvasti, kuinka melodia ja runo sulautuvat yhdeksi tehden laulusta mieleenpainuvan sekä merkityksellisen. Tätä taitoa Hannikainen käyttää erityisen hyvin sävellystyösssä, mikä erottaa hänet monista muista säveltäjistä. Yksinkertaiset, kauniit, runoa mukailevat melodiat tekevät sävellyksestä unohtumattoman. Juuri siksi Hannikaisen sävellykset ovat vakiinnuttaneet paikkansa suomen koululaulujen kaanonissa.

4 Suomalaisen kuorolaulun vaiheet

4.1 Yksiäänisestä kirkkolaulusta *Piae cantiones* – sävelmiin

Samaan aikaan, kun kristinusko alkoi vaikuttaa maassamme (1100-luvun puolivälissä), alkoi kristillisen kirkkolaulun harrastus. Tuon ajan kuorolaiset olivat koulupoikia, eli teinejä. Turkuun perustettu katedraalikoulu toimi merkittävänä kirkkomusiikin kehittäjänä musiikillisen koulutuksensa ansiosta. Opiskelijat eivät päässeet opinnoissaan helpolla, sillä heidän tuli osata kirkollisissa toimituksissa yhdessä esilaulajan kanssa esitetyt missale- ja manuale-kirjojen lisäksi kyrialet, gradualet, antiphonalet sekä sekvenssi- ja hymnikokoelmat. Laulutaidon lisäksi opiskelijoilta vaadittiin musiikinteorian osaamista sekä psalmikaavojen taitamista. (Pajamo 2015, 11.) Keskiaikaisesta kirkkolaulusta voidaan käyttää myös termiä gregoriaaninen laulu, sillä se oli yksiäänistä ja latinankielistä.

Kuoronjohtaja Heikki Klemetin (1876–1953) mukaan keskiajalla Turun tuomiokirkossa oli useita kanttoripappeja, jotka todennäköisesti lauloivat yhdessä teinien kanssa moniäänisiä sävellyksiä. Viimeistään 1582 saksassa julkaistu *Piae cantiones* -kokoelma (Vanhojen piispojen hurskaita kirkko- ja koululauluja) aloitti moniäänisen kuorolaulannan. Kotimaisista säveltäjistämme muiden muassa Jean Sibelius ja Heikki Klemetti tekivät moniäänisiä sovituksia *Piae cantiones*-sävelmistä. (Pajamo 2015, 12–13.) Moniäänisen musiikin aktiivista esittämistä on esiintynyt kouluissamme myöhäiskeskiajalta lähtien. Vuonna 1732 Turun tuomiokirkossa esitettiin saksalaisen Wulpiuksen Matteus-passio. (Helasvuo 1963, 93.)

4.2 Ensimmäisten kuorojen synty

Suomalaisten kuorojen muodostuminen sai alkunsa Keski-Euroopasta. Sveitsissä 1800-luvun alussa syntynyt Liedertaffel-laulutapa, (pöytäkuntalaulu) jossa kokoonnuttiin pöydän ympärille iltaa viettämään ja laulamaan, levisi Tanskaan ja Ruotsiin. Ruotsin Uppsalassa opiskelleet suomalaiset toivat Liedertaffel-laulutavan ennen pitkään Suomeen. Ensimmäiset kuorot olivat pääasiassa ruotsinkielisiä ja lauloivat ruotsin- ja saksankielistä ohjelmistoa. (Pajamon haastattelu 2017.)

Tiettävästi ensimmäisen suomalaisen kuoron perustaja Johan Josef Pippingsköld opiskeli Uppsalassa lakitiedettä. Hän tutustui ruotsalaisiin mieskuorolauluihin säveltäviin opiskelijoihin ja tästä intoutuneena Suomeen palattuaan perusti ensimmäisen suomalaisen mieskuoron Sångsällskapet vuonna 1819. Aluksi kuorot olivat kooltaan pieniä, mutta saksalaisen liedin vaikutus sysäsi syrjään ruotsalaisen kvartettilauluperinteen 1830-luvulla. (Pajamo 2015, 16.)

4.3 Kuorolaulua edistävä tekijät

4.3.1 Pacius suomalaisen kuoromusiikin kehittäjänä

Yksi suomen merkittävimmistä kuoroihmisistä oli saksalaissyntyinen Fredrik Pacius (1809–1891). Hän saapui Suomeen juuri kuorolaulun rantautumisen jälkeen 1830-luvulla. Vuonna 1833 Helsingin yliopiston musiikinopettajan virka tuli avoimeen hakuun, jota haki viisi ansioitunutta suomalaista muusikkoa. Yhtäkään näistä ei valittu, joten alettiin etsiä sopivaa henkilöä ulkomailta. Tukholman hoviorkesterin viulistina toiminut F. Pacius valittiin Helsingin yliopiston musiikinopettajaksi 1834. Viran hän otti vastaan seuraavana vuonna. Vasta 25-vuotias Pacius oli vaikuttanut

opettajastaan Ludwig Spohrista, joka oli Kasselin kaupungin musiikkielämän johtohahmo. Opettajansa elämäntyö mielessään Pacius saapui Helsinkiin ja alkoi organisoida pääkaupungin musiikkielämää. Pian esitettiin ensimmäistä kertaa Suomessa Händelin oratorio *Messias* Paciuksen johdolla. Sen lisäksi, että Pacius toi Suomeen oopperan, hän sävelsi yli 50 mieskuorolaulua. Pacius edisti suomenkielistä kuoroharrastusta sovittamalla suomalaisia kansanlauluja mieskuorolle. Huolimatta saksalaistaustastaan, Paciusta pidettiin jopa kansallismielisempänä säveltäjänä kuin ajan suomalaisia säveltäjiä. Hänestä tuli kansallishahmo samalla tavalla kuin Sibeliukseltakin. Molemmat toivat Suomeen jotain uutta: Sibelius sinfonian ja Pacius oopperan. Paciusta pidetäänkin Suomen musiikin isänä. (Pajamo 2015, 17–18.)

Paciuksella oli nuoren miehen ennakkoluulotonta rohkeutta. Pian musiikinopettajan työn aloitettuaan Pacius huomasi, ettei tulevalle pääsiäiselle ollut suunniteltu mitään suurempaa konserttitapahtumaa. Niinpä hän päätti esittää helsinkiläisyleisölle tunnetun viulutaiteilijan, säveltäjän ja viulunsoitonopettajansa Ludwig Spohrin (1784–1869) säveltämän oratorion *Die letzten Dinge* (Viimeinen tuomio). Edellä mainittu teos oli Paciukselle entuudestaan tuttu, ja siihen tarvittiin suuren orkesterin lisäksi sekakuoro. Näin ollen myös naiset pääsivät osallistumaan ensi kertaa suuren musiikkitapahtuman rakentamiseen. Paciuksella ei ollut minkäänlaista kokemusta orkesterinjohtamisesta, eikä tilannetta helpottanut se, että orkesterin lisäksi johdettavaksi tuli myös sekakuoro. Pacius otti suuren riskin lähtiessään lyhyessä ajassa debytoimaan kapellimestarina aikansa romanttisella suurteoksella, jonka partituurin harjoitteluun kului kokeneeltakin johtajalta paljon aikaa. Spohrin oratorion alkusoitto osoittautui orkesterille liian vaikeaksi. Siispä Pacius sävelsi orkesterilleen helponnetun alkusoiton muutamassa päivässä. Konsertti oli lehtikritiikkien perusteella erinomainen ja historiallinen: Suurin säveltaiteen saavutus ensimmäistä kertaa täydellä orkesterilla. (Vainio 2009, 21, 97–101.)

4.3.2 Erik August Hagfors, suomenkielisen kuorolaulun isä

Jyväskylän seminaarin ensimmäisenä musiikinopettajana toimi Inkoolaislähtöinen E.A.Hagfors (1827–1913). Hagfors oli väitellyt lääketieteen sekä kirurgian tohtoriksi vuonna 1862. Hän oli kuitenkin koko opiskeluaikansa ollut tiiviisti mukana yliopiston musiikkitoiminnassa, ja lopulta sattuma vei Hagforsin musiikkialalle: Pastori Uuno Cygnaeus lähetti Hagforsille kirjeen, jossa pyysi tätä Jyväskylään suunnitellun kansakoulun opettajaseminaarin musiikkiaineiden opettajaksi. (Pajamo 2015, 29.)

Hagfors oli innokas kuorolaulun ystävä ja perusti oppilaidensa keskuuteen sekä nais-, mies-, että sekakuoron. Huolimatta Hagforsin puutteellisesta suomenkielentaidostaan, hän sävelsi paljon lauluja suomenkielellä. Lisäksi Hagfors julkaisi useita suomenkielisiä sekakuorolaulukokoelmia (Helasvuo 1963, 96.) Nimenomaan Hagforsin julkaisemat kuorolaulukokoelmat edistivät suuresti kuorolaulun leviämistä. Hagfors myös perusti Jyväskylään jousikvartetin sekä seminaarin ulkopuolelle Yksityinen lauluseura-nimisen kuoron, jossa oli laulajia eri säädyistä. Näillä toimillaan Hagfors loi Jyväskylälle musiikkikaupungin maineen. (Pajamo 2015, 30–31.)

4.3.3 Kuorolaulun leviäminen kansan pariin

Aluksi kuoroharrastus oli yksinomaan ylioppilaiden harrastus. Opintojensa päätyttyä opiskelijat hajaantuivat virkamiehiksi ympäri maata ja levittivät samalla laulunharrastuksensa ja olivat aktiivisesti perustamassa uusia kuoroja kotipaikkakunnilleen. Toinen kuoroharrastusta levittävä ryhmä oli Jyväskylän seminaarista valmistuneet kansakoulunopettajat. (Helasvuo 1963, 96.)

Pacius sai aikaan kuoroinnostuksen tullessaan Helsingin yliopiston musiikinopettajaksi. Tuolloin kuoromusiikki oli pääasiassa ruotsinkielistä ja

akateemisen väen harrastus. Hagfors puolestaan loi pohjan suomenkieliselle kuorolaululle. Voidaan sanoa, että kuoroharrastus siirtyi ruotsinkielestä suomenkieleen, kaupungista maaseuduille ja akateemisista piireistä kansan keskuuteen. Kuorolaulusta innostuneet opiskelijat veivät kuorolaulannan omiin kyliinsä, ja näin kuoroharrastus alkoi levitä koko maahan. (Pajamon haastattelu 2017.)

Yksi kuoroharrastuksen haasteista alkuaikoina oli kuoronjohtajien puute. Jyväskylän seminaari antoi kuitenkin valmiudet jonkinlaiseen kuoron johtamiseen. Siispä seminaarista valmistuneet opettajat perustivat sekä johtivat omia kuorojaan. Kuorolaulun harrastuksen leviämisenä oli myös laajempi yhteiskunnallinen vaikutus: Se antoi tavalliselle kansalle mahdollisuuden omien taipumusten kehittämiseen, ja lisäksi se kokosi maaseuduilla eri yhteiskuntaluokkia samaan joukkoon. Noihin aikoihin elettiin kansallisen heräämisen aikaa, jolloin piti kovasti vahvistaa suomalaista sivistystä. Tästä syystä syntyi paljon isänmaallisia lauluja, jotka vakiinnuttivat asemansa niin, että tämä virtaus jatkui aina 1920-luvulle saakka. (Pajamon haastattelu 2017.)

4.4 Helmikuun manifesti kuorolaulun herättäjänä

Suomi oli liitetty Venäjän keisarikunnan alaisuuteen Haminan rauhan yhteydessä vuonna 1809. Tästä huolimatta Suomi sai säilyttää autonomiansa. Venäjän keisari sekä Suomen suuriruhtinas Nikolai II aloitti Suomen venäläistämistoimet laatimalla helmikuussa 1899 manifestin. Manifestin päällimmäisenä tarkoituksena oli saada asevelvollisuuslakia koskevat muutokset läpi ylimääräisillä valtiopäivillä, mutta pohjimmaisena tavoitteena oli Suomen lainsäädäntöjärjestelmän muuttaminen ja Suomen lähentäminen keisarikuntaan (Tommila 1999, 263). Tieto manifestista aiheutti suuren vastareaktion: Helsingissä pidettiin kansalaiskokous, jossa päätettiin

lähettää adressi senaatin jäsenille, jotta nämä kieltäytyisivät julkaisemasta manifestia ennen kuin keisari olisi riittävästi selventänyt asiaa. Adressiin kerättiin nimiä talkoovoimin kaikkialta Suomesta, ja lopulta nimiä adressiin saatiin yli 520 000. (Tommila 1999, 11, 57–63, 112–113, 137–141.)

Helmikuun manifesti innoitti kansallistaiteilijoitamme laatimaan isänmaallista henkeä nostattavia teoksia. Jean Sibelius sävelsi kolme teosta isänmaalliseen käyttöön: *Ateenalaisten laulun*, *Jäänlähtö Oulujoesta* sekä *Finlandian*. Erityisesti Viktor Rydbergin tekstiin sävelletty *Ateenalaisten laulu* sai valtavat suosionosoitukset kansallishenkeä nostattavan runonsakin puolesta: ”*Kaunis on kuolla, kun joukkosi eessä urhona kaadut, taistellen puolesta maas`, puolesta heimosikin.*” (Tommila 1999, 78.)

4.4.1 *Karjalaisten laulu* Sibeliuksen arvioitavana

Hannikaisen yksi tunnetuimista kuorosävellyksistä *Karjalaisten laulu* syntyi juuri helmikuun manifestin aikoihin. Kerrotaan, että Hannikainen oli seminaarikuoronsa kanssa laivamatkalla Kuhmoisista Jyväskylään. Sattumalta samalla laivalla oli matkustajana myös kansallissäveltäjämme Jean Sibelius. Hannikainen päätti käyttää tilaisuuden hyväksi ja esitteli Sibeliukselle tuoreen sävellyksensä seminaarikuoron avustuksella. Sibelius kommentoi sävellystä Hannikaiselle jollain muodollisella kohteliaisuudella. Hannikaisen kerrotaan jääneen laivan kannelle, kunnes tämä oli kuullut takaansa askelia ja jonkun rallattelevan *Karjalaisten laulua*. Tämä henkilö osoittautui Sibeliuksiksi. Hannikainen on sanonut, että se oli paras tunnustus minkä on sävellykselleen saanut. (Pajamon haastattelu 2017.)

4.5 Laulava vallankumous

1800-luvun lopulla kuorolaulusta muodostui osa maamme kielipolitiikkaa. Siihen liittyi myös yhteiskuntapoliittisia tavoitteita, olihan kuorolaulu yksi niistä

toimintamuodoista, joita autonomian aikana sai vapaasti harrastaa. Kansallinen herääminen kiinnitti huomiota työväen sivistysrienteihin, jonka seurauksena eri ammattikuntien ja työväenyhdistysten yhteyteen perustettiin kuoroja ja soittokuntia. Lopulta kuoroja alkoi muodostua myös muiden muassa urheiluseurojen pariin. Kuorolaulusta tuli niin merkittävä harrastus, että oli vaikea ajatella kylää, seuraa, tai yhdistystä ilman kuoroa. (Pajamo 2015, 51–52.) Kuorolaulanta kokosi yhteen samaan tavoitteeseen pyrkiviä ihmisiä. Yhteisö tarjosi jäsenilleen musiikillista osaamista, mutta sääntöjensä mukaisesti edellytti jäseniltään hyviä käytöstapoja, kuten raittiutta. Laulaminen suomenkielellä vahvisti suomalaista identiteettiä. Kuorolaulujen sisältämä isänmaallinen ja poliittinen viesti jaettiin kuorolaisten kesken, ja se viesti esitettiin yleisölle. (Ketomäki 2012, 49.) Kuoroista tuli tärkeä osa suomalaista kulttuuri maisemaa. Tästä kulttuuri-ilmioistä käytetäänkin sanontaa ”Laulava vallankumous”. Helmikuun manifesti käynnisti Suomessa sortokauden, mutta samalla se käynnisti laulavan vallankumouksen. (Pajamo 2015, 51–52.)

4.6 Kuorolaulusta koko kansan harrastus

4.6.1 Laulujuhlat

Ensimmäiset yleiset laulu- ja soittojuhlat pidettiin Jyväskylässä vuonna 1884. Jyväskylän Kansanvalistusseura päätti järjestää em. juhlat, ja alkoi kartoittaa Suomessa toimivia laulu- ja soittokuntia johtajineen. Lopulta ensimmäisille laulujuhlille osallistui lähes neljäsataa musikanattia. Laulujuhlien malli tuli Virossa, jossa oli vietetty laulujuhlia jo vuodesta 1869. Laulujuhlien ensimmäinen päivä käytettiin kuorojen yhteisharjoituksiin, toinen päivä oli varsinainen juhlapäivä, ja

kolmantena päivänä järjestettiin kuorojen ja soittokuntien kilpailut. (Pajamo 2015, 34–36.)

Laulujuhlla kilpailtiin kahdessa eri sarjassa: kaupunki- ja maaseutukuoroille oli omat sarjansa. Kaupunkikuorot kilpailivat ns. ylemmässä A-sarjassa, sillä heillä oli tavallisesti koulutetut hyvät kuoronjohtajat. Maaseutukuorot harjoittelivat usein korvakuulolta uusia kappaleita. Tämän vuoksi laulujuhlia alettiin pitää vain joka viides vuosi, jotta maaseutukuorotkin ehtisivät opetella laulujuhlille määrätyt kappaleet. Kiistelyn aiheita laulujuhlilla olivat kappaleiden vaatavuustasot; joskus kaupunkikuorot esittivät liian helppoja kappaleita, kun taas maaseutukuoro saattoi syyllistyä liian vaikean ohjelmiston laulamiseen. Yllätyksiäkin laulujuhlilla tapahtui: Kuopion laulujuhlilla Helsingin kansalliskuoro hävisi Haminan raittiusyhdistyksen kuorolle, joka oli maaseutukuoro. (Pajamon haastattelu 2017.)

Kuoroharrastus kävi läpi melkoisen murroksen 1800-luvun lopulla, kun lähes kaikki ammattikunnat perustivat omia kuorojaan. Lisäksi lähes kaikissa seuroissa ja raittiusyhdistyksissä oli omat kuoronsa. Esimerkiksi räätäleillä, suutareilla sekä VPK:lla oli omat kuoronsa. Tuohon aikaan kuorot hankkivat rahaa pitämällä laulajaisia, joissa kuoron esiintymisen jälkeen oli näytelmiä tai tanssit. Meni useita vuosia ennen kuin uskallettiin käyttää käsitettä konsertti. Kuorojen oli tse hankittava varansa, sillä tuohon aikaan kunnat eivät jakaneet minkäänlaisia kulttuurirahoja. (Pajamon haastattelu 2017.)

4.6.2 Hoosiannakuorosta kirkkokuoroksi

Kirkollista kuoromusiikkia esiintyi jo Lemmin kirkossa 1850-luvulla, kun seurakunnan kanttori opetti seurakunnan veisaamaan virsiä neliäänisesti. Varsinaisia kirkkokuoroja ei tuolloin vielä ollut toiminnassa. Vasta 1900-luvun taitteessa kuorotoiminta jaettiin maalliseen ja hengelliseen toimintaan. Näin kirkkokuorotoiminta alkoi vähitellen kasvaa. Kirkkokuorotoimintaa edistivät

kanttorin viran perustaminen seurakuntaan, urkujen hankinta kirkkoon sekä hoosiannakuorot. (Pajamo 2015, 38–39.)

Ennen ensimmäistä adventtia innokkaimmat laulunharrastajat kutsuttiin koolle harjoittamaan Voglerin Hoosianna-hymniä, jonka kuoro esitti neljäänisenä ensimmäisenä adventtina. Ensimmäiset hoosiannakuorot esiintyivät jo 1800-luvun lopulla. Aluksi kokoonnuttiin harjoittelemaan vain hieman ennen joulua. Kuoroissa heräsi vähitellen kysymys, miksi ei voisi kokoontua muulloinkin harjoittelemaan. Näin alkoi säännöllinen harjoittelu ja kirkkokuoroja alkoi syntyä yhä enemmän. (Pajamo 2015, 40.)

4.6.3 Kuoroharrastus vakiintuu kansan keskuudessa

1800-luvun loppupuolella tapahtuneet asiat aikaansaivat kuoroharrastuksen leviämisen kaikkialle Suomeen. Historian tapahtumat, kuten helmikuun manifesti sekä kielipoliittiset asiat olivat omiaan kuoroharrastuksen leviämiselle. Edellä mainitut levottomuudet loivat tyhjiön, jonka täytteeksi tuli kuorolaulu. Kuoroharrastus lisäsi yhteenkuuluvuuden tunnetta sekä ajoi tehokkaasti Suomen autonomisia tavoitteita. Ensimmäiset laulujuhlat Jyväskylässä 1884 esittivät Suomen kansalle kuoroharrastuksen. Hoosiannakuorot ja myöhemmin kirkkokuorot levittivät vähitellen kuoroharrastuksen kaikkialle Suomeen. Näin kuoroharrastus levisi kaupungeista maaseuduille sekä akateemisista piireistä kansan keskuuteen. (Pajamon haastattelu 2017.)

5 P.J.Hannikainen kuorolaulun parissa

5.1 Hannikaisen kuoroinnostuksen herääminen - Ylioppilaskunnan laulajien perustaminen

Yliopistovuosinaan Helsingissä 1880-luvulla Hannikainen kunnostautui kuoromusiikin saralla johtamalla mieskvartetteja. (Pajamo 2015, 47.) Lisäksi Hannikainen toimi savokarjalaiseen osakuntaan ankkuroituneen Suomalaisen Nuijan laulukunnan johtajana. Tässä tehtävässä Hannikainen sai arvokasta kokemusta sekä tarpeellista harjoitusta myöhempää kuorouraa ajatellen. (Vainio 2005, 82.)

1800-luvun loppupuolella Suomessa vallitsevista kieliriidoista johtuen ylioppilaslaulu oli mennyt niin sekaisin, että oli vaikea saada edustuskuoroa edes tärkeisiin yliopistollisiin tapahtumiin. Näistä lähtökohdista Hannikainen laittoi Helsingin suomenkieliseen päivälehteen ilmoituksen, jossa kutsui suomenmielisiä ylioppilaita koolle päättämään tärkeistä asioista. Lehti-ilmoituksessa mainittu ”tärkeä asia” oli suomenmielisen ylioppilaslaulukunnan perustaminen. Tapaamiseen osallistui noin 70 kuorolaulusta innostunutta miesylioppilasta, jotka perustivat laulukunnan ja valitsivat Hannikaisen kuoronsa ensimmäiseksi johtajaksi. Toisella kokoontumisellaan sovittiin kuoron säännöistä sekä päätettiin kuoron nimi: Ylioppilaskunnan laulajat (YL). Sattumalta juuri samoihin aikoihin Robert Kajanuksen perustama sinfoniaorkesteri Helsingin orkesteriyhdistys oli antanut

ensikonserttinsa sekä Martin Wegeliuksen perustama Helsingin musiikkiopisto oli aloittanut toimintansa. Voisi sanoa, että suomalaisen musiikkielämän lähes koko infrastruktuuri oli syntynyt muutamassa päivässä. (Vainio 2005, 83.)

5.1.2 Ylioppilaskunnan laulajat suomen kielen vakiinnuttajana

Ylioppilaskunnan toiminnassa oli vahvasti läsnä poliittinen taka-ajatus: suomenkielen vahvistamisen lisäksi elinvoimaisen suomenkielisen sivistyselämän luominen, jolla Suomelle hankittaisiin tunnustettu sija muiden sivistyskansojen joukossa. Ylioppilaskunnan laulajat alkoivat esittää aktiivisesti kotimaisia lauluja, ja vierasperäiset laulut kuoro esitti suomen kielelle käännettynä. (Vainio 2005, 83–84.) Näin suomenkielinen kuoromusiikki alkoi hiljalleen levitä muidenkin kuorojen keskuuteen ja suomenkieli vakiinnutti paikkansa suomalaisessa kuoromusiikissa. Yksi tärkeimmistä suomenkielisistä kuorokappaleista oli Emil Genetzin säveltämä kuorokappale *Herää Suomi*, jonka runon oli kirjoittanut hänen veljensä Arvid.

Herää Suomi

Suomeni, kansani, synnyinmaa!

Äitini kurja ja kallis!

Kärsinyt ain` olet sorrantaa;

Vieläkö kärsisit kauvempaa,

Vieläkö luontosi sallis?

Turhaanko kantelo soinut lie

Väinämön tenhossa, raikas?

Turhaanko synnyt kaikk` opit sie,

Turhanko Sammon nou` antatie,

Turha sun muinainen taikas?

*Herää Suomi, niin loppuu yö,
Nouse jo pois, jalopeura!
Ken sua kieltävi, sortaa, syö,
Luotasi luo, tahi maahan lyö!
Suuri on lastesi seura.*

*Vasta kun leijona valvoutuu,
Loppuvi kärsimys Suomen;
Kun, ken kansoa halveksuu,
Sortuvi niin kuni juureton puu,
Silloin on Suomessa huomen.*

*Suomen, kansani, synnyinmaa!
Äitini kultainen, kallis!
Kyllin jo kärsit sä sorrantaa,
ellös kärsikö kauvempaa,
ei sitä Luojasi sallis (Vainio 2005, 84–85).*

Ylioppilaskunnan laulajat kantaesittivät em. teoksen Helsingin yliopiston professori Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen jäähyväisjuhlassa. Laulun sanoma oli niin raju, että se joutui lehdistössä pitkäaikaisen väittelyn kohteeksi. Jyrkimmät ruotsinmieliset tuomitsivat laulun ”vihamieliseksi hyökkäykseksi” Suomen ruotsinkielisiä vastaan ja yrittivät asettaa laulun pelkäksi puolueviisuksi. Laulu sai niin suuren suosion, että sitä ehdotettiin jopa Suomen kansallislauluksi *Maamme*-laulun sijaan. Hannikainen itse muisteli em. kuoroteoksen aikaansaamaa tunnetta: ”Innostus kuorossa oli niin suuri [*Herää Suomi*-teosta harjoiteltaessa], että vieläkin sydämeni lämpenee kun sitä muistelen. Yks kaks skramlattiin kokoon aimo malja, pidettiin pikku puhe Genetzille (muistaakseni minä) ja lennätettiin mies ilmaan. Genetz vastasi, josta oli seurauksena, että allekirjoittanut joutui saman tempun alaiseksi, mistä syystä, en vieläkään voi ymmärtää”(Vainio 2005, 85). 1800-luvun lopulla tsaarinvallan sortokauden alkuaikoina *Herää Suomi* -laulusta tuli vielä aiempaakin suosituampi,

sillä laulu rohkaisi kansalaisten tulevaisuuden uskoa sekä ruokki henkistä kestämistä. Laulun kielellä pystyttiin ilmaisemaan paljon sellaista, mitä venäläissensuuri tavallisesti ei olisi sallinut ilmaista selkokielellä. (Vainio 2005, 85–86.)

5.1.3 Ylioppilaskunnan laulajien alkuvaikeudet

Esiintymismenestyksestä huolimatta kuoroa häiritsi laulajien sitoutumattomuus kuorotoimintaan. Kuoro ei saanut aluksi yliopiston varakanslerin hyväksyntää, joten kuoron varainhankinta vaikeutui epävirallisen organisaationsa vuoksi. Lisäksi kuoroa pidettiin vain säälettävänä suomenmielisten mielenosoituksena. Kuorolaisten innostus lähti laskuun, ja kuorolaisten osallistuminen harjoituksiin laski selvästi. Hannikainen pyysi eroa kuoronjohtotehtävästään, koska ei ollut varma, oliko syy kuoroinnostuksen laskuun hänessä vai kuorolaisten välinpitämättömyydessä. Ero hyväksyttiin ja uudeksi johtajaksi valittiin Kalle Hällström, joka ensitöikseen nuhteli kuorolaisia sekä velvoitti kuorolaisia allekirjoittamaan kuoron ohjesäännöt hyväksymisen merkiksi. Näin kuorotoiminta jatkui aktiivisena ja Hannikainen haluttiin takaisin kuoron johtajaksi. Hannikainen suostui pyyntöön ja asetti kuorolle heti selkeät tavoitteet. Kansanvalistusseuran tuleville Jyväskylän soitto- ja laulujuhille 1884 Hannikainen kokosi YL:sta 20 henkisen valiokuoron nimittäen sen Laulu-Veikoiksi. Hannikainen kirjoitti kuorolle oman marssilaulun, jonka sittemmin Emil Genetz sävelsi. Hannikainen piti Laulu-Veikoilla kaksi menestyksestä konserttia Jyväskylässä kesällä 1884, jolla oli merkittävä vaikutus tulevaan musiikinlehtorin uraan: Edellä mainituista ensimmäinen konsertti pidettiin seminaarin täpötäydessä juhlasalissa, jossa julkinen vastaanotto oli erittäin myönteinen. Samalla Hannikainen tutustui lähemmin seminaarin silloiseen musiikinlehtori E. A. Hagforsiin.

5.1.4 Hannikainen jättää Ylioppilaskunnan laulajat

Ylioppilaskunnan laulajat jatkoivat kuorouraansa muutaman vuoden Hannikaisen ja Hällströmin vuorotellessa johtajina. Kohta tuli kuitenkin tieto, että Helsingin yliopiston Ylioppilaskunta ilmoitti rahoittavansa ainoastaan Akateemista laulukuntaa. Raha-huolet olivat koitua kuoron kohtaloksi. Hannikainen jätti kuoron tympääntyneenä ja katkeroituneena: "Mikä nyt on kaikkien monivuotisten uutterain ponnistuksen hedelmä? Palanen sinistä vaatetta [=kuoron laululippu], kantele kuvineen, seppeleineen sekä sen ohella tuo nuhtelevana kaikuva kirjoitus: 'Sitä kuusta kuuleminen, jonka juurella asunto!'. (Vainio 2005, 88) Kuoro säilytti kuitenkin asemansa, kun sai vihdoinkin vahvistuksen yliopiston varakanslerilta vuonna 1890. Hannikainen oli tuolloin jo ehtinyt lähteä kuorosta. Ylioppilaskunnan laulajat miltei unohtivat kuoronsa perustajan ja ensimmäisen johtajansa. Hannikaisen sävellyksiä otettiin varsin harvakseltaan enää kuoron ohjelmistoon. Hannikaisen sävellyksistä joitakin lauluja sentään vielä esitettiin, kuten *Terve, Pohjolanmaa*, *Taas leivoiset ilmassa* ja *Paimenen pyhä*. Hannikaisen taidot ja osaamiset kuoronjohtajana olivat kuitenkin levinneet ympäri Suomea, jonka seurauksena häntä alettiin pitää mahdollisena henkilönä seminaarin musiikinlehtorin viransijaisuuteen. (Vainio 2005, 87–90.) Tuntuu oudolta, etteivät Ylioppilaskunnan laulajat näyttäneet antavan arvoa kuoronsa perustajalle ja ensimmäiselle johtajalleen. Jotain historiaan kätkeytyjä asioita Hannikaisen ja kuoron välillä täytyi olla, mikä selittäisi kuoron oudon käyttäytymisen johtajaansa kohtaan. Ehkäpä helsinkiläisnuorista koostuva kuoro hieman ylenkatsoi itseoppinutta, maalta kotoisin olevaa karjalaista miestä.

5.2 Jyväskylän seminaarin kuorotoiminta

Kun vuoden 1886 kirkolliskokous asetti koraalikomitean laatimaan virsikirjaan uuden sävelmistön, silloinen Jyväskylän seminaarin musiikin lehtori E.A. Hagfors joutui komitean jäsenenä jäämään hetkeksi pois lehtorin virasta. Hannikainen tarttui tähän tilaisuuteen, ja lopulta kolmen kuukauden viransijaisuus muuttui 30-vuoden työuraksi. (Pajamo 2015, 47.)

Hannikainen innostui Jyväskylän aikoinaan vilkkaan kuorotoiminnan myötä säveltämään kuoromusiikkia. Hän sävelsi yhteensä noin 250 kuorolaulua, joista löytyy niin mies-, nais-, lapsi-, kuin sekakuorosävellyksiäkin. Monet Hannikaisen kuorosävellyksistä kantaesitettiin seminaarin vuosittaisissa musiikkinäytteissä. Hannikainen suomalaisuusmiehenä pystyi vaikuttamaan kuorosävellyksillään myös poliittisiin kysymyksiin. Hän sävelsi useat kuorolaulunsa ajankohtana, jolloin Suomessa elettiin voimakasta suomenkielisen kuorolaulun etsikköaikaa. Lähestyvä sortokausi ja kansallisen heräämisen nousukausi kaipasivat voimakkaita, kansaa sytyttäviä suomenkielisiä kuorolauluja. Näiden laulujen esittämiseen Kansanvalistusseuran yleiset laulu- ja soittojuhlat olivat erinomainen tilaisuus. Laulujuhliissa sekä seminaarin musiikkinäytteissä esiintyvien sävellystensä lisäksi Hannikainen toimitti useita kansanvalistusseuran kuorovihkoja. (Pajamo 2015, 47–48.) Hannikainen oli siis aikansa väkevä musiikkimies, joka osasi markkinoida työnsä oikealla tavalla. Tässä on yksi tärkeä syy Hannikaisen säveltämien laulujen suosioon.

5.2.1 Hannikaisen johtamat kuorot Jyväskylän seminaarissa

Jyväskylän seminaarissa oli jo musiikinlehtori E.A. Hagforsin aikana syntynyt vireä kuorolauluharrastus, joka yhä vain kasvoi P.J. Hannikaisen astuessa musiikinlehtorin paikalle. Hannikaisen aikana seminaarissa toimi 14 erilaista kuoroa, joista Hannikainen itse johti ns. isoa sekakuoroa sekä mies- ja naiskuoroa. Lisäksi Hannikainen perusti Jyväskylään maineikkaan mieskuoro Sirkat vuonna 1899. Sirkkojen laulajamäärä oli perustamishetkellä noin 20 laulajaa, joiden keski-ikä perustamisvaiheessa oli matala, vain 34-vuotta. Lisäksi useat laulajat olivat ennen Sirkkoihin liittymistään laulaneet pääkaupunkiseudun valiokuoroissa. Kuoro sai nimensä Armas Järnefeltin mieskuorosävellyksestä *Sirkka*, joka oli kuoron ensimmäinen harjoiteltu kappale. Kuoro sai alkuaikoinaan osakseen paljon kritiikkiä, milloin keneltäkin musiikkikriitikolta. Kuoro lauloi aikansa säveltäjien perinteikkäitä lauluja pääosin suomeksi, vaikka kuoro olikin kaksikielinen. Juhani Pohjanmiehen asetuttua kuoron johtoon vuonna 1920, alkoi kuoro esittää uudempaa suomalaista musiikkia, mikä aiheutti aluksi närää kuorolaisissa. (Pajamo 2015, 49.) Mieskuoro Sirkat on edelleenkin sekä tunnettu että tunnustettu suomalainen mieskuoro. Kuoro on Suomen kolmanneksi vanhin mieskuoro.

5.3 Hannikainen kuoronjohtajana

Hannikaista pidettiin ystävällisenä ja erittäin taitavana mutta myöskin vaativana kuoronjohtajana. Hänestä kertoo paljon se, kuinka suuren kuoroharrastus- ja kuoronjohtobuumin hän sai aikaan asetuttuaan seminaarin lehtoriksi. (Pajamon haastattelu 2017.) Päällisin puolin Hannikainen oli hyvin vaatimaton ja melko hiljainenkin mies, mutta karjalaisille tyypillistä temperamenttia hänen luonteessansa oli. Hän oli impulsiivinen taiteilijapersoona, joka oli asiastaan innostunut ja osasi myös innostaa oppilaitaan. Hänen oppituntinsa eivät olleet kovin suunnitelmallisia tai systemaattisia, vaan asiasta toiseen poukkoilevia ja vaikeatajuisia. Hannikaista pidettiin tulisen temperamenttinsa lisäksi herttaisena ja lämpimänä ihmisenä.

Hannikaisen kuoronjohtajan taidot olivat syntyneet puhtaasti käytännön kautta: ensiksi hän oli laulanut ylioppilas- ja osakuntakuoroissa ja taitojensa kehittyttyä alkanut johtaa niitä. Minkäänlaista muuta koulutusta Hannikainen ei kuoronjohtoon ollut saanut. Walter Lampen kuvailee pitkäaikaisen ystävänsä kuoronjohtoa ilmeikkääksi. Hannikaisella oli tapana siristää silmiään pianissimon kohdalla ja ilmeillä tavalla, joka sopi senhetkiseen musiikilliseen ilmaisuun. Laulajille Hannikaisen naama oli kuin ”kirkas kointähti”, joka ohjaa heidät oikealle polulle sävelten sokkeloisissa solissa. Hannikainen oli karjalainen tulisielu: ”Tulta oli rinnassa ja leimuna läksivät sukkelat sanat suusta”. Hannikaisen kerrotaan joskus suutuspäissään heittäneen tahtipuikon ensitenorien jalkoihin poistuen puolijuoksua ja ovella vielä kääntyneen ja sanoneen: ”En ikinä enää teitä johda!”. Vanhempien kuorolaisten kerrotaan hiljaa hymyilleen tapahtumalle, sillä kokemuksesta he tiesivät Hannikaisen palaavan pian taas kuoron eteen. Kiivautensa ja äkkipikaisuutensa vuoksi Hannikainen sai lempinimen ”Talvi-Pekka”, jota hänestä käytettiin tuollaisina päivinä. (Vainio 2005, 88–89, 173–176.)

6 Hannikaisen merkitys suomalaiselle kuoromusiikille

Hannikaisen paikka suomalaisen kuoromusiikin kehittäjänä on kiistaton. Hänen työuransa kuoromusiikin parissa niin kuoronjohtajana kuin kuorosäveltäjänäkin on mittava. Hannikainen esimerkillään edisti suomalaista, uudenlaista kuorokulttuuria, ja suomalaisuusmiehenä oli vakiinnuttamassa suomen kielen asemaa kuoromusiikissa.

Hannikaisen lahjakkuus nousee esille sävellystaitojensa lisäksi kuoronjohdossa: hänen maineensa kuoronjohtajana levisi ympäri Suomea ja hän olikin kysytty henkilö esimerkiksi Kansanvalistusseuran laulu- ja soittojuhlien kilpailutuomariston jäseneksi. ”Ja laulujuhlat teki häntä tunnetuksi. Oli yhden päivän vähintään matkat kun tultiin laulujuhla-kaupunkiin. Se oli vuoden kohokohta ja siellä nähdään tällöinen ihminen [P.J.Hannikainen]. Legenda siellä. Sitä on vaikea niinku kuvitella mutta voi vain vaistota sitten.” (Pajamon haastattelu 2017.)

Koko Suomen kuorolaulun historia voidaan jakaa autonomian alusta lähtien Suomen johtavien kuoromaestrojen mukaisiin kausiin (Pajamo 2015, 5). P.J. Hannikainen on näistä kuorolaulun suurmiehistä varhaisimmasta päästä.

Suomen kuorolaulun suurmiehet, joiden työ kuoromusiikin parissa on valtavan laaja-alaista, ovat kronologisessa järjestyksessä Fredrik Pacius, Erik August Hagfors, Pekka Juhani Hannikainen, Heikki Klemetti, Matti Turunen, Harald Andersen ja Matti Hyökki. Hannikainen tunnettiin paitsi kuoronjohtajana myös säveltäjänä sekä pedagogina. Kuoroharrastajien lisäksi myös koululaiset tunsivat Hannikaisen säveltämät laulut. (Pajamon haastattelu 2017.)

Hannikaisen suurimmat kuoromusiikkia edistävät asiat olivat hänen perustamansa kuorot, hänen sävellystyönsä kuoromusiikin parissa sekä hänen maineensa kuoronjohtajana. Lisäksi on huomattava Hannikaisen työ suomenkielisen kuorolaulun edistäjänä. Ilman Ylioppilaskunnan laulajia ja heidän esittämiään suomenkielisiä lauluja suomenkielinen kuoromusiikki olisi ollut paljon kapea-alaisempaa. Hannikaisen kaltainen musiikin suurmies oli korvaamattoman tärkeässä osassa tuona kieliriitojen ja kuorolaulun synnyn aikana.

7 Päätteeksi

Kirjallisessa työssäni kuljettiin säveltäjän elämänvaiheiden läpi aina Lehtovaaran luonnonkauniin maalaistorpan kautta Jyväskylän seminaarinmäelle Hannikaisen kuorotyö päätarkastelun alaisena. Hannikaisen elämässä on hyvin tyypillisiä, ajan henkeä kuvastavia elementtejä: kouluihin on lähdetty pitkienkin matkojen päähän, ainainen rahapula on varjostanut nuorten opiskeluja, ja musiikkielämän pienet piirit ovat tulleet hyvinkin tutuiksi. Mieleenpainuvinta on ollut tunnetun säveltäjän sekä musiikinlehtorin itseoppineisuus. On vaikea kuvitella nykypäivinä kenenkään pärjäävän musiikinopettajana tai säveltäjänä ilman koulutusta.

Kirjallisessa työssäni kävin läpi myös Hannikaisen säveltämiä hengellisiä ja lastenlauluja. Näitä lauluja tutkiessani huomasin selvimpänä piirteenä yhden asian: kauniit, tekstin mukaiset yksinkertaiset melodiat, jotka herättävät tunteita. Nämä laulut ovat eläneet jo vuosisadan ja tulevat varmasti aina elämään.

Tutkimusmatka Pekka Juhani Hannikaisen elämään, sävellystyöhön sekä kuoromusiikkiin on ollut antoisaa, avartavaa sekä työlästäkin. Olen kokenut oppivani paljon asioita tutkielmaa tehdessäni. On ollut mielenkiintoista perehtyä yhden aikamme tunnetuimman säveltäjän elämäntyöhön. Haastavaa tutkimuksessa on ollut suhteellisen vähäinen lähdeaineisto; Hannikaisesta on tehty vain muutamia tutkimuksellisia teoksia. Olemassa olevilla lähteillä olen mielestäni kuitenkin saanut hyvin tutkielmani tehtyä. Erityisesti Hannikaisen kokonaisvaltainen paneutuminen kuoromusiikkiin on herättänyt mielenkiintoni. Myös Hannikaisen sävellyksiin on

ollut antoisaa perehtyä. Yksittäisen sävellyksen takana on aina jokin tarina, mikä nostaa sävellyksestä esille aivan uusia näkökulmia.

On vaikea kuvitella suomalaista kuoromusiikkia ilman Hannikaisen mittavaa työtä kuoromusiikin parissa. Hannikainen oli osaltaan luomassa suurta suomalaista kuorokulttuuria, joka oli kehittyväänsä 1800-luvun jälkipuoliskolla. Konkreettisesti Hannikaisen työ kuoromusiikin edistäjänä näkyi hänen opetustyössään Jyväskylän seminaarissa. Hannikaisen perustamat tunnetut kuorot sekä hänen säveltämänsä kuorolaulut olivat erityisen tärkeässä asemassa suomalaisen, suomenkielisen kuoromusiikin kehitymisessä. Lisäksi Hannikainen oli kuoromusiikkiin liittyvissä tapahtumissa kuten Laulujuhilla näkyvässä asemassa milloin kilpailujen tuomaristossa, milloin mukana järjestämässä erilaisia kuorotapahtumia. Hannikainen loi tukevan perustan suomalaiselle ja suomenkieliselle kuoromusiikille sekä petasi hyvät puitteet tuleville seuraajilleen jatkaa omaa elämäntyötään. Tämä elämäntyö näkyy yhä keskuudessamme esimerkiksi yhden kuorolaulun suurmiehen, Matti Hyökin työn kautta.

On hyvä muistaa myös yhä keskuudessamme toimivat Hannikaisen perustamat kuorot, jotka ovat osaltaan luomassa ja ylläpitämässä suomalaista kuorokulttuuria. Näistä kuoroista mainittakoon Suomen vanhin suomenkielinen mieskuoro Ylioppilaskunnan laulajat sekä Jyväskylän mieskuoro Sirkat. Kaiken kaikkiaan Hannikaisen mittava työ musiikin parissa elää yhä keskuudessamme hänen sävellystensä, suomenkielisen kuorolaulun sekä yhä toiminnassa olevien perustamiensa kuorojen kautta.

On ollut kunnia saada tutkia yhtä aikamme suurinta musiikkimiestä, ja kenties nostattaa uudelleen ihmisten tietoisuuteen P.J. Hannikainen, joka oli paljon muutakin kuin muutaman yksinkertaisen koululaulun säveltäjä. Kunnioitukseni ja tietoisuuteni tutkimukseni päähenkilöä kohtaan on kasvanut tutkimusprosessini aikana suuresti. Olisin iloinen myös siitä, että tutkimukseni kautta Hannikaisen

sävellykset soisivat runsaammin eri kuorojen ohjelmistoissa ja kenties niitä vieraampiakin lauluja tehtäisi tunnetuksi suomalaisille musiikin harrastajille.

8 Lähteet

Painamattomat lähteet

Pajamo, Reijo 2017. Yksityishaastattelu aiheesta P.J. Hannikainen suomalaisen kuorolaulun edistäjänä.

Painetut lähteet

Helasvuo, Veikko 1963. *Kuorolaulun vaiheet. Moniäänisen vokaalimusiikin historia*. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otavan kirjapaino.

Hirvonen, Riitta 2009. *Ystävä sä lapsien. Lasten virret ja hengelliset laulut suomenkielisissä kokoelmissa 1824-1938 ja niiden vaikutus vuoden 1938 virsikirjaan*. Diss. Helsinki: Helsingin yliopiston teologinen tiedekunta.

Ketomäki, Hannele 2012. *Oskar Merikannon kansalliset aatteet. Merikannon musiikkijuhlatoiminta sekä ooppera Pohjan neiti ja kuorolaulut venäläistämiskauden laulu- ja soittojuhlien ohjelmassa*. Studia Musica 48. Diss. Helsinki: Unigrafia.

Lappalainen, Seija 1998. *Hannikainen, Pietari Juhani (1854-1924). Säveltäjä, runoilija, seminaarinlehtori*. Kansallisbiografia- verkkojulkaisu.

<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/1476/> (7.4.2015)

Malisto, Kyllikki 1980. *P. J. Hannikainen aikalaistensa parissa*. Joensuu: SULASOLin Pohjois- Karjalan piiri r. y.

Pajamo, Reijo 2013. *Koulun laulutunnilla: tietoa vanhoista koululauluista*. Helsinki: Repale-kustannus.

Pajamo, Reijo 2015. *Laulun tenhoisa taika. Suomen kuorolaulun historia*. Porvoo: SKS

Tommila, Päiviö 1999. *Suuri adressi*. Juva: WSOY

Vainio, Matti 2005. *P. J. Hannikainen. Säveltäjä, runoilija, suomalaisuusmies*. Jyväskylä: Minerva.

Vainio, Matti 2009. *Pacius, Suomalaisen musiikin isä*. Jyväskylä: Atena.